
Η σύγκρουσή μας: Gap εναντίον Con-

Θα αλλάξω για λίγο το κλίμα. Να μην ξεκοπούμε κι απ' τη σκληρή πραγματικότητα.

Ήταν καλοκαίρι του 2004 όταν ο καθηγητής γέννησε στο όνειρό του τη Γυναίκα από Άνεμο. Ιούλιος, το θυμάμαι καλά. Κα-λοκαίρι της ελληνικής μέθης και ευφορίας. Καλοκαίρι μιας μεγάλης ψευδαίσθησης. Μέσα μου, αντίθετα, γεννήθηκε μια μεγάλη ανησυχία, ένα κακό προαίσθημα. Εκείνος ήρθε στην Ελλάδα για τους Ολυμπιακούς Αγώνες. Πέταγε. Τους έβλεπε ελπιδοφόρο οινώ για τη νέα ευρωπαϊκή Ελλάδα. Δεν πάτησα το πόδι μου. Θα 'μουν σαν τη μύγα μες στο γάλα. Ναι, το καλοκαίρι του 2004 ήταν η χρονική περίοδος της μεγαλύτερης διανοητικής μας απόκλισης και δημόσιας σύγκρουσης. Δεν θα 'λεγα όμως και ψυχολογικής απόστασης. Το αντίθετο. Τότε είχαμε την ηρεμία και την ωριμότητα να μην πληγώσουμε ο ένας τον άλλο.

Κλαμπ Σύγκλιση

Εκείνο το καλοκαίρι ήταν έτοιμα για έκδοση δύο ριζικά αντίθετα βιβλία για το ίδιο θέμα, το ίδιο χρονικό ορόσημο, το 2015, την ερχόμενη δεκαετία, με εντελώς κάθετη διαφωνία στη διάγνωση και την πρόγνωση. Το ένα στα αγγλικά, με Αμερικανό εκδότη, το άλλο στα ελληνικά. Το δικό του με τίτλο *The Great Convergence, Η μεγάλη σύγκλιση*. Το δικό μου *Βαμπίρ και κανίβαλοι – Το ρίσκο μιας νέας σύγκρουσης των γενεών*. Στο δικό του εξώφυλλο υπήρχε ένα γιγάντιο *Con*, δηλαδή σύγκλιση. Στο δικό μου ένα *Gap*, χάσμα, χαράδρα, βάραθρο, μεγάλη απόκλιση.

«2015 – Η μεγάλη σύγκλιση» ήταν το πρώτο κεφάλαιο του βιβλίου του. Δηλαδή η Ελλάδα και οι άλλες περιφερειακές χώρες του ευρωπαϊκού νότου –Ιταλία, Ισπανία, Πορτογαλία– καλύπτουν την επόμενη δεκαετία την απόσταση που τις χωρίζει από τις χώρες του πυρήνα της ευρωζώνης σε όλα τα θεμελιώδη δεδομένα (παραγωγικότητα, ανταγωνιστικότητα, στάνταρντ ζωής, δημοσιονομική σταθερότητα, ισοζύγιο πληρωμών). Η μεγάλη σύ-γκλιση χάρη στον νέο κοινωνικό πλούτο που θα παραχθεί μπορεί να στηρίξει μια νέα κοινωνική και διαγενεακή σύγκλιση, να περιορίσει δηλαδή τις ανισότητες μεταξύ τάξεων, στρωμάτων, φύλων και κυρίως γενεών. Το δικό του βιβλίο ήταν επιστημονικό. Οικονομετρικά μοντέλα, ομάδες διαφορικών εξισώσεων, καμπύ-λες, διαγράμματα. Το δικό μου απέκρυψε την οικονομετρική μου μετριότητα. Άφησα για ένα τεχνικό παράρτημα τους υπολογισμούς και τις συσχετίσεις, που θα αποδείκνυαν κατά τη γνώμη μου την ισχυρή πιθανότητα ενός καταραμένου καταστροφικού συγχρονισμού πολλών δαιμόνων, οι οποίοι μπορούν να οδηγήσουν σε ημέρα κρίσεως στην επόμενη δεκαετία, με πρώτο αδύναμο κρίκο την Ελλάδα.

Το πρώτο κεφάλαιο στο *Βαμπίρ και κανίβαλοι* είχε τίτλο «2015: Η πιο προβλέψιμη κρίση». Η πιο προβλέψιμη οικονομική και κοι-νωνική κρίση της πρόσφατης ανθρώπινης Ιστορίας. Τα ταπεινά ορόσημα της συνταξιοδότησης της μεταπολεμικής γενιάς του «baby boom» σε μια σειρά χώρες κρύβουν τη νέα κοινωνική καταιγίδα που θα μεταβάλει τα πάντα. Η δημογραφική ανατροπή προαναγγέλλει και συγχρονίζεται με μια σειρά μακρο-αβεβαιότητες και με τη μετατόπιση των τεκτονικών πλακών του νέου πα-γκοσμιοποιημένου καπιταλισμού, που θα δώσουν μια ακολουθία σεισμικών δονήσεων, δηλαδή μεγάλων κρίσεων. Το γκρίζο στάτους κβο, η γκρίζα κοινωνική συμπαιγνία σε βάρος των επερ-χόμενων γενεών μπορεί να οδηγήσει σε μια ακραία κανιβαλική σύγκρουση, του τύπου «βαμπίρ – κανίβαλοι».

«Ειδικά στην Ελλάδα η ανευθυνότητα απέναντι στις νέες γενιές συμπυκνώνεται στο γιγάντιο δημόσιο χρέος» (σελ. 29), έγραφα το 2004 και συμπλήρωνα με μια απειλητική

προειδοποίηση: «Οι πολιτικοί της περιόδου 1990-2010 στις περισσότερες χώρες της Ευρώπης θα μπουν στη μαύρη λίστα της Ιστορίας αν δεν καταφέρουν να αποτρέψουν την πλέον προβλέψιμη μεταπολεμική οικονομική και κοινωνική κρίση, η οποία μπορεί να βαλκανιοποιήσει τις γενιές» (σελ. 29).

Και αν ακριβώς εκείνη τη χρονιά ανταποκρίθηκα στο κάλεσμα να επιστρέψω, έστω με το ένα πόδι, έπειτα από μακρά απουσία στη θεσμική πολιτική και να γίνω βουλευτής, το έκανα κυρίως για να χτυπήσω τις καμπάνες από ένα πιο ευδιάκριτο σημείο, να προειδοποιήσω για την επερχόμενη ακολουθία μεγάλων κρίσεων. Έτσι για το ίδιο θέμα σε όλες τις παραλλαγές έγραφα κάθε χρόνο ένα βιβλίο, έκανα εκπομπές, διαλέξεις, συνεντεύξεις. Δεν βαριέσαι όμως. Όταν τα πράγματα φαίνεται πως πάνε καλά, όταν ο κύκλος είναι ανοδικός και άνθρωποι και κράτη βρίσκονται σε ευφορία με το εύκολο δανεικό χρήμα, δεν πολυδίνουν σημασία στις έγκαιρες προειδοποιήσεις για τον επερχόμενο κίνδυνο. Αφορούν άλλους, σε έναν ακαθόριστο χρόνο. Δεν θέλουν ειδικά να ακούσουν πως πίσω από το δημόσιο χρέος υποβόσκει η δημογραφική γήρανση, που ανατρέπει τα δεδομένα στα συστήματα συνταξιοδότησης και υγείας. Τέλος πάντων, ο «Νοστράδα-μος» με παρότρυνε σ' αυτή την επιστροφή στη θεσμική πολιτική, αν και θεωρούσε ανεξήγητη τη διανοητική ροπή μου σε έναν ψυχαναγκαστικό πεσιμισμό για τα μελλούμενα της επόμενης δεκαετίας.

Ο φίλος μου ο καθηγητής του Κολούμπια αποτελεί επιφανές μέλος της διεθνούς συνομοταξίας των «economic Nostradamus», όπως τον πειράζω. Η δική μου κουλτούρα είναι επιφυλακτική στις προγνώσεις και πολύ περισσότερο στις προφητείες, αν και στη δεκαετία αυτή λένε πως είχα μεγάλη ρέντα στις προβλέψεις. Δεν παρέλειψα μάλιστα να απομυθοποιώ συστηματικά το «σύνδρομο της Κασσάνδρας». Κάθε πρόγνωση που επεκτείνεται, έ-στω και ελάχιστα χρονικά, κινδυνεύει να διαψευσθεί, καθώς ο χρόνος αυξάνει απότομα τα επίπεδα αβεβαιότητας, εμπεριέχει τη φθορά, την απώλεια ενέργειας και επιταχύνει τη χαοτική αλληλεπίδραση μετρήσιμων και κυρίως αστάθμητων δυνάμεων, δρά-σεων και γεγονότων και συνεπώς μεταβάλλει το τελικό αποτέλεσμα. Η ίδια η πρόγνωση μπορεί σε έναν βαθμό να επηρεάσει, θετικά ή αρνητικά, τη μελλοντική εξέλιξη, κάτι ανάλογο με την αρχή της απροσδιοριστίας στη μικροσωματιδιακή φυσική.

Ο φίλος μου ανήκε εκείνη την περίοδο στο πανίσχυρο, πριν μερικά χρόνια, Convergence Club, στο κλαμπ των πιστών στο δόγ-μα της σύγκλισης. Κάθε οικονομία ακολουθεί το ίδιο μονοπάτι και κατευθύνεται προς το ίδιο ανώτερο επίπεδο παραγωγικότητας και στάνταρντ ζωής. Το μέλλον της Ελλάδας ή της Πορτογαλίας είναι η Ολλανδία ή η Δανία, με τις ανάλογες «εθνικές ιδιομορφίες». Το μέλλον του Μεξικού είναι ο Καναδάς! Ο χρόνος εί-ναι γραμμικός, προοδευτικός. Η εξέλιξη είναι σιδηροδρομική, σε κάθε σταθμό γνωρίζεις τον επόμενο. Είναι η κουλτούρα του προο-δευτισμού και του εκσυγχρονισμού σε πολλές ιδεο-λογικές παραλ-λαγές. Και αν υπάρξει μια προσωρινή διαταραχή, γρήγορα θα αποκατασταθεί η ισορροπία και το τρένο επανέρχε-ται στην προ-καθορισμένη πορεία του. Ένα βαθύ ρήγμα στο εσωτερικό της ευ-ρωζώνης ακουγόταν τότε κουφό και αδιανόη-το. Λέξεις όπως οπισθοδρόμηση, σπάσιμο, χάσμα, αντιστροφή των τάσεων, εγγενείς αντιθέσεις, μολυσματική επέκταση, κρίση, κατάρρευση της πιστο-ληπτικής ικανότητας, στάση πληρωμών, χρεο-κοπία ήταν απαγορευμένες στο λεξικό του Κλαμπ Σύγκλιση.

Όμως, προς Θεού, ο «Νοστράδαμος» είναι αυθεντικός κοσμοπολίτης, καμιά σχέση με μερικούς συμπλεγματικούς Ελλαδίτες, που θεωρούν ότι γεννήθηκαν σε λάθος γεωγραφικό μήκος και πλάτος της Ευρώπης, ένα λάθος που δεν τους επιτρέπει να είναι σαν τους άλλους, τους φαίνονται ανυπόφορα όλα σ' αυτή τη χώρα, σ' αυτό τον λαό, και η μόνη τους ελπίδα είναι η περιπό-θητη σύγκλιση. Αυτόματη,

---

λίγο πολύ, με δύναμη φυσικού νόμου. Βέβαια μην παραβλέψουμε ότι, έστω με υπερβολή, με γραμμική σκέψη το Κλαμπ της Σύγκλισης έκφραζε και την αναγκαιότητα να γίνει η Ελλάδα μια κανονική ευρωπαϊκή χώρα.

Ελλάδα: ένα καναρίνι στο ορυχείο

Η αλήθεια είναι ότι τότε η σύγκλιση φαινόταν χειροπιαστή. Η ζωή έγινε πολύ καλύτερη. Το χρήμα φθηνότερο. Οι ρυθμοί ανάπτυξης έδειχναν υψηλοί στη στατιστική τους απεικόνιση. Το κακό είναι ότι στο φαντασιακό της κοινωνίας και της πολιτικής πήραν για σύγκλιση την εξελισσόμενη γενικευμένη *φούσκα* και την αντεστραμμένη πυραμίδα με τα δανεικά. Αλλά αυτή δεν θα ήταν βιώσιμη στην πρώτη σοβαρή κρίση, αν μάλιστα συνοδευόταν από έναν απότομο δημοσιονομικό εκτροχιασμό, όπως στην Ελλάδα του 2009. Στην πρώτη μεγάλη κρίση ήταν αναμενόμενο να έρθουν στην επιφάνεια και οι εγγενείς αντινομίες και οι ανισορροπίες της ζώνης του ευρώ. Η κυρίαρχη στη χώρα μας *φούσκα* της κρατικής υπερχρέωσης συνοδευόταν από μια ακολουθία με συμπληρωματικές δευτερεύουσες *φούσκες*, συνδεδεμένες και με τις διαχρονικές διαρθρωτικές αδυναμίες της ελληνικής οικονομίας. Μια ατέλειωτη σειρά από *υπερ-*:

Υπερδανεισμός, υπερκατανάλωση με υπερ-εισαγωγές.

Υπερεπέκταση του κρατισμού και της δημόσιας απασχόλησης. Υπερρυθμίσεις.

Υπεράριθμοι σε υπερδομές.

Υπερανάπτυξη της «σκιάδους» οικονομίας.

Υπερ-φοροδιαφυγή.

Υπερεξάρτηση της επιχειρηματικότητας από το κράτος.

Υπερανάπτυξη των μη διεθνώς εμπορεύσιμων τομέων της οικονομίας, έτσι που να δημιουργείται το παράδοξο η Ελλάδα του ευρώ να λειτουργεί σαν μια μικρή, κλειστή οικονομία.

Υπερεπενδύσεις, συνήθως σε τομείς χαμηλής απόδοσης, άσχετες με την παραγωγικότητα και την εξωστρέφεια της οικονομίας.

Υπερεμπορισμός.

Υπερπρώρες συνταξιοδοτήσεις, που δεν καλύπτονται από εισφορές. Υπερπληθυσμός σε μια φουσκωμένη τριτοβάθμια εκπαίδευση, αποσυνδεδεμένη από τις ανάγκες μιας νέας δυναμικής της οικονομίας και της κοινωνίας.

Υπερεξάρτηση της νέας γενιάς από την οικογένεια και τις προο-πτικές της δημόσιας απασχόλησης. Μια «υπερπροστασία» αμφίσημη, που πρόσφερε ασφάλεια απέναντι σε μια αντινεανική αγορά ερ-γασίας, αλλά αδυνάτιζε σαν ακούσια συνέπεια το ένστικτο της δημιουργίας, της καινοτομίας, της σκληρής και έξυπνης προσπάθειας στην εργασία, του «επιχειρείν», της εύλογης ανάληψης ρίσκου.

Υπερτονισμός των «δικαιωμάτων, υποβάθμιση των υποχρεώ-σεων. Υπερτονισμός της διανομής, παραγνώριση της παραγωγής νέου πλούτου. Υπερπολιτικοποίηση, υπερκομματισμός, υπερσυνδικαλισμός αποκλειστικά στον ευρύτερο δημόσιο τομέα.

Υπερεπικοινωνία.

Υπερ-... υπερ-...

Στην πρώτη μεγάλη κρίση η Ελλάδα θα λειτουργούσε στην ευρωζώνη όπως το καναρίνι στις στοές των ορυχείων. Οι παλιοί μεταλλωρύχοι έπαιρναν μαζί τους κάτω από τη γη ένα καναρίνι. Όταν σταματούσε να κελαηδά ή όταν, πολύ περισσότερο, φοφούσε, έδιναν το σήμα συναγερμού: «Αέρια! Αέρια!» φώναζαν κι έτρεχαν να σωθούν. Οι μεταλλωρύχοι ήταν πιο προσεχτικοί παρατηρητές στη διαχείριση μιας κρίσης από τους ηγέτες της ευρωζώνης.

Πώς όμως θα μπορούσε να είναι βιώσιμο μακροπρόθεσμα το ευρωπαϊκό όνειρο της σύγκλισης; Πώς θα απορροφούσε σχετικά ομαλά τις συνέπειες της δημογραφικής γήρανσης, της ανατρο-πής της ισορροπίας εργαζομένων – συνταξιούχων; Πώς θα μπορούσε να παραχθεί αρκετός κοινωνικός πλούτος, ώστε να εξυπηρετούμε τα δάνειά μας και ταυτόχρονα να καλύπτουμε τις υποχρεώσεις μας σε παλαιές και νέες γενιές; Στο *Βαμπίρ και κανίβαλοι* ρισκάρουμε να υπολογίσουμε το «μαγικό 3%» (σελ. 118). Μόνο αν αυξάνεται επί είκοσι χρόνια η μέση παραγωγικότητα της εργασίας επί 3%! Ακολουθήσαμε την ίδια γραμμική μέθοδο του «Νοστράδαμου». Είναι απλό. Η αναμενόμενη μείωση του αριθμού των εργαζομένων, η μείωση του συνολικού όγκου εργα-σίας μπορεί να αντισταθμιστεί μόνο με αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας, για να παραχθεί ο αναγκαίος κοινωνικός πλούτος. Δημογραφία και παραγωγικότητα, οι βασικοί κινητήρες της προόδου!

Ο φίλος μου αντέδρασε.

«Βάζεις ένα εξωπραγματικό όριο του 3% επί είκοσι χρόνια μέσο όρο, για να ενισχύσεις τεχνητά την πιθανότητα μιας καταιγίδας. Σκέψου ότι τώρα, στην περίοδο του boom στις Ηνωμένες Πολιτείες, με το πολύ φθηνό δανεικό χρήμα, η ανάπτυξη δεν ξεπερνά το 2%».

Δεν είχε εντελώς άδικο. Άσε που η γήρανση ρίχνει την παραγωγικότητα, μειώνει την αξία των ακινήτων και των άλλων περιουσιακών στοιχείων, ενώ μια ενδεχόμενη μακρά περίοδος υψηλών επιτοκίων θα ανέτρεπε τον υπολογισμό μου του 2004. Και όμως η παρατήρησή του επιβεβαίωνε το μέγεθος του επερχόμενου κινδύνου και της συλλογικής αυταπάτης!

Η αμφιβολία για την επίτευξη του αναγκαίου «μαγικού 3%» με οδήγησε να επινοήσω και να προτείνω συστηματικά τη μεγάλη «καβάντζα», έναν πανίσχυρο μηχανισμό εξασφάλισης έναντι των επερχόμενων κινδύνων. Το Εθνικό Κεφάλαιο Αλληλεγγύης των Γενεών (*Θηλυκό πόκερ*, σελ. 401-412). Ένα αποταμιευτικό-επενδυτικό fund, το οποίο με το κατάλληλο χαρτοφυλάκιο θα εκμεταλλευόταν στην Ελλάδα και στο εξωτερικό την κινητή και ακίνητη περιουσία του ευρύτερου δημοσίου, τα έσοδα από τις α-ποκρατικοποιήσεις και τις άδειες κινητής τηλεφωνίας, τηλεόρασης κτλ., καθώς και τους «πράσινους» φόρους επί των εκπομπών CO₂. Θα ήταν ένα *future fund* με πολλαπλή στόχευση. Θα κάλυπτε με τις αποδόσεις του το ασφαλιστικό σύστημα στη δυσκολότερη καμπή του και θα μείωνε το βάρος για τις νεότερες γενιές. Θα ήταν σταθεροποιητικό κεφάλαιο σε περίπτωση κρίσης. Θα αύξανε την εθνική αποταμίευση-επένδυση σε τομείς υψηλής από-δοσης. Θα ενίσχυε την πιστοληπτική ικανότητα της Ελλάδας σε περίπτωση αναταραχής στις αγορές δανεισμού, αφού θα μετρού-σε ντε φάκτο σαν ισοδύναμο μείωσης του δημόσιου χρέους. Το πώς υπονομεύθηκε αυτή η ιδέα ή σμικρύνθηκε σε καρικατούρα αποτελεί ακόμα μια ιστορία χαμένων ευκαιριών της Ελλάδας.

Εκείνο το καλοκαίρι του 2004 όμως, αν και ήμαστε σε αντίθετη ψυχική διάθεση με τον «Νοστράδαμο», υπέμενα ευχάριστα τις εξομολογήσεις του για τα απρόοπτα της ερωτικής του ζωής, αλλά επίμονα του υπενθύμιζα ότι το μόνο που του λείπει είναι η βαθιά μνήμη του καπιταλισμού. Έμμεσα και διακριτικά, για να μην προκαλώ την εγωιστική του αντίσταση, επέστρεφα στα μαθήματα της Ιστορίας.

Σε κάθε στάδιο της παγκοσμιοποίησης η μετατόπιση των τεκτονικών πλακών του καπιταλισμού παράγει κρίσεις και μετασχηματισμούς στα ιστορικά μοντέλα του. Κάθε μεγάλη κρίση του καπιταλισμού είναι και κρίση μετασχηματισμού του. Αυτό θα συμβεί και στην Τρίτη Εποχή της Παγκοσμιοποίησης, με τη μετατόπιση των τεκτονικών πλακών ανατολικότερα, που βρίσκεται σε πλήρη εξέλιξη την πρώτη δεκαετία του 21ου αιώνα. Το σύ-στημα ξεπερνά τις αντιθέσεις του υψώνοντάς τις σε ένα νέο επίπεδο. Σε εκείνες τις περιόδους της αστάθειας μια κρίση μεταλλάσσεται σε μια

άλλη μορφή κρίσης. Μια χρηματιστηριακή σε χρηματοπιστωτική. Μια χρηματοπιστωτική σε κρίση κρατικού χρέους. Η μητέρα-φούσκα, συνήθως πιστωτική, και οι παράγω-γες φούσκες. Οι διεθνείς τράπεζες συμπαρασύρουν σε χρεοκοπία τα κράτη και αντίστροφα τα κράτη τις τράπεζες εδώ και διακόσια χρόνια. Έρχεται η στιγμή που θα καταρρεύσει η πυραμίδα με τα δανεικά.

Η υποτιθέμενη ρέντα μου στην έγκαιρη πρόγνωση της τριπλής εσωτερικής ακολουθίας των κρίσεων αυτής της δεκαετίας –τρεις διαδοχικές φούσκες, τρεις βουτιές με εσωτερική αλληλοσύνδεση– δεν αποτελούσε προφητεία αλλά προϊόν ανάλυσης φορ-τισμένης με τη βαθιά μνήμη της ιστορίας του καπιταλισμού. Από τη Γένοβα και τη Φλωρεντία του 15ου και του 16ου αιώνα, στο Άμστερνταμ του 18ου, στο Λονδίνο του 19ου, στη Νέα Υόρκη του 1929-30 και μαζί στη μεγαλύτερη μεταπολεμική κρίση οι πρωτεύουσες της Ευρώπης στις αρχές του 21ου αιώνα.

Ο Έλληνας «Νοστράδαμος» έγινε διάσημος γιατί προέβλεψε με ακρίβεια τα επίπεδα πληθωρισμού της δεκαετίας του '90 κόντρα στις καθιερωμένες υποθέσεις. Έλαμψε στην έγκαιρη ανάλυση της «Μαύρης Δευτέρας», με την κατάρρευση των χρηματιστηρίων τον Οκτώβρη του 1987. Εκείνο όμως το καλοκαίρι του 2004 ήμουν 90% βέβαιος ότι έπεφτε έξω στην πρόγνωσή του, ότι δηλαδή η Ευρώπη μέχρι το 2015 θα υπερφαλαγγίσει οριστικά τις ΗΠΑ και την Κίνα ως η ισχυρότερη οικονομική υπερδύναμη στον κόσμο. Την αντίρρησή μου του την έφερνα μαλακά και άρχισα να του αφηγούμαι μια πολύ παλιά ιστορία.

Ποτέ ακριβολόγοι!

Κάποτε ο βασιλιάς Κροίσος της Λυδίας απευθύνθηκε στο Μαντείο των Δελφών να ρωτήσει αν πρέπει να επιτεθεί στην Περσική Αυτοκρατορία. Τότε πήγαιναν στους αστρολόγους, στους μάγους, στους ιερείς, στους προφήτες και τους μάντεις για να μάθουν τα μελλούμενα. Λέγεται ότι η ιέρεια του Μαντείου απάντησε στον Κροίσο διφορούμενα πως αν επιτεθεί στην Περσία, μια μεγάλη αυτοκρατορία θα καταστραφεί. Ο βασιλιάς της Λυδίας λοιπόν μετέτρεψε τον χρησμό σε ό,τι ήθελε ν' ακούσει, σε βεβαιότητα για τη νίκη του! Και την πάτησε. Μεγάλο μάθημα. Αν κάνετε προγνώσεις, φροντίστε τουλάχιστον να είστε διφορούμενοι, αμφίσημοι, αινιγματικοί.

Ο Νοστράδαμος, ο προπάτορας του φίλου μου, ήταν γάτα σε κάτι τέτοια. Καμιά φορά, σπάνια βέβαια, ρίσκαρε να είναι ακριβολόγος. Έτσι προφήτεψε ότι «Στο έτος 1727 ο βασιλιάς της Περ-σίας θα νικηθεί από αυτούς από την Αίγυπτο». Το ασαφές «από αυτούς» σε ποιους πήγαινε; Αν σκεφτείς ότι η Αίγυπτος αποτελούσε τμήμα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ο Νοστράδαμος έπεσε μέσα! Πράγματι το 1727 οι Οθωμανοί νίκησαν τους Πέρσες! Τη μοναδική φορά που επιδίωξε να είναι απόλυτα ακριβολόγος στην πρόγνωσή του την πάτησε χοντρά. Προφήτευσε πως ο βασιλιάς Κάρολος Θ΄ θα γινόταν ενενήντα χρόνων, αλλά τελικά πέθανε στα είκοσι τέσσερα!

«Καλύτερα να αποφεύγουμε, φίλε», τον πατούσα στον κάλο, «να είμαστε ακριβολόγοι, ειδικά όταν προβλέπουμε τις ανακατα-τάξεις μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων».

Ο Πολ Σάμιουλσον, ο πιο σημαντικός οικονομολόγος μεταπολεμικά, υπολόγισε με ακρίβεια ότι έρχεται η «Στιγμή της Αλήθειας». Μεταξύ 1985-1997 (!) η Σοβιετική Ένωση θα υποσκελίζει οριστικά τις ΗΠΑ ως οικονομική υπερδύναμη. Μέχρι τις αρχές του '90 υπήρξε, θα θυμάστε, η ιαπωνομανία. Μέτρησα σαράντα best seller επιφανών καθηγητών που αποδείκνυαν ότι η Ιαπωνία θα υποσκελίζει οριστικά τις ΗΠΑ ως οικονομική υπερδύναμη. Ακόμα και ο μέγας γκουρού των οικονομολόγων Λέστερ Θόροου στο *Head to Head* (1992) έστειλε ένα δραματικό μήνυμα στους συμπατριώτες

του: «Αμερικανοί, μάθετε επειγόντως γιαπωνέζικα ή γερμανικά!» Ήταν σίγουρος. Η Ιαπωνία θα κέρδιζε το στοίχημα του 21ου αιώνα σε βάρος των ΗΠΑ! Τι έγινε τώρα το ξέρουμε. Ακολούθησε η *lost decade*, η χαμένη δεκαετία της Ιαπωνίας.

Ο Γάλλος σοφολογιότατος Ζακ Αταλί, σύμβουλος του Μιτερράν, στο *Millenium* (1990) προέβλεψε ότι μέχρι τις αρχές του 21ου αιώνα η Σοβιετική Ένωση και οι ΗΠΑ θα υποχωρήσουν οριστικά ως υπερδυνάμεις, ενώ η Ιαπωνία και η Ευρώπη θα ανταγωνιστούν στήθος με στήθος για την οικονομική ηγεσία του κόσμου! Το πιο εξωφρενικό είναι ότι η Κίνα και η Ινδία αγνοήθηκαν παντελώς από τον γκουρού των προοδευτικών, τον νομπελίστα σήμερα Πολ Γκρούγκμαν, που πρόγνωσε στις αρχές του '90 ότι με τις μεταρρυθμίσεις του Τενγκ Σιάο Πινγκ η Κίνα εισέρχεται στη δική της «μπρεζνιεφική περίοδο», δηλαδή στη φάση της στασιμότητας και της παρακμής! Τι να πω για τον άλλο «προοδευτικό», τον Τζέφρεϊ Σακς, τότε του Χάρβαρντ, τώρα του Κολούμπια, ο οποίος έπεσε 100% έξω σε όλες τις προγνώσεις του όταν καθοδήγησε τη ρωσική κυβέρνηση στο «αιφνίδιο σοκ» για τη μετάβαση σε ένα βράδυ από μια συγκεντρωτικά σχεδιασμένη οικονομία σε μια οικονομία της αγοράς. Υπήρξε καταστροφικός παρά τις προειδοποιήσεις.

Τα προφητικά *best seller* τα τελευταία χρόνια βιάζονται να τοποθετήσουν την Κίνα στην άλλοτε ηγεμονική θέση της Ιαπωνίας και προβλέπουν ότι θα υπερφαλαγγίσει τις ΗΠΑ ως οικονομική δύναμη μέχρι το 2030. Το όριο όμως της Κίνας είναι η Κίνα, όπως έχουμε αναλύσει στο *Λευκό κοτσύφι* (2008). Στην Τρίτη Ε-ποχή της Παγκοσμιοποίησης ένας νέος ηγεμονικός πόλος δεν θα υποκαταστήσει τον προηγούμενο, όπως συνέβαινε στην ιστορική διαδοχή τους. Θα σημειώνεται αντίθετα η σταδιακή υπέρβαση της παλιάς λογικής των πόλων μέσα από την πολυπολικότητα και τη δικτύωση της νέας παγκοσμιοποίησης.

Τι να πω για το «μετά», το ξέσπασμα της κρίσης το 2007; Ακόμα και τότε, όταν τα πρώτα κύματα της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης χτυπούσαν αλύπτητα, στο *Business Week*, στο χρι-στουγεννιάτικο τεύχος με τις προγνώσεις για το 2008, πενήντα τέσσερις επιφανείς οικονομολόγοι, μεταξύ των οποίων αρκετοί νομπελίστες, προέβλεψαν ότι η οικονομία των ΗΠΑ δεν θα βυθιστεί στην ύφεση την ερχόμενη χρονιά! «Αποτυχία συλλογικής φαντασίας», θα πουν αργότερα. Για τον Ζόζεφ Στίγκλιτς, τον νο-μπελίστα, τον καλύτερο ίσως εν ζωή οικονομολόγο, δεν θα πω τίποτα για να μη στενοχωρήσω κι άλλο τους φίλους του στην Ελ-λάδα. Πάντως δεν φαίνεται να πήρε μυρωδιά τότε ότι η κρίση θα μετεξελιχθεί πολύ γρήγορα σε κρίση του δημόσιου χρέους, με πρώτο αδύναμο κρίκο για χρεοκοπία την Ελλάδα. Λησμόνησε ότι εμείς δεν έχουμε, όπως οι ΗΠΑ, τη μηχανή που κόβει χρήμα για να νομισματοποιήσουμε το χρέος, να το φάμε με τον πληθωρι-σμό. Ίσως και να πίστευε ότι μια κρίση δημόσιου χρέους θα επιτάχυνε την έκδοση παγκόσμιου νομίσματος και τον ριζικό μετασχηματισμό του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου. Ποιος ξέρει. Τώρα μας προτείνει μια χρεοκοπία τύπου Αργεντινής!

Περιοριστήκαμε μόνο σε ατυχείς προβλέψεις συναδέλφων του «Νοστράδαμου» με διεθνές κύρος. Παραλείψαμε τους κερδοσκόπους, τους κυνικούς και τους απατεώνες, που τα λεφτά αποφασίζουν «επιστημονικά» τα αποτελέσματα των προγνώσεών τους. Δεν αναφερθήκαμε σε προβλέψεις πολιτικών που ο χρονικός ορίζοντας του μυαλού τους δεν ξεπερνά την επόμενη δημοσκόπηση, άντε τις επόμενες εκλογές. Ούτε συμβουλευατόρων και ε-πιτελείων που κάνουν καριέρα λέγοντας στην πολιτική τάξη της Ελλάδας αυτά τα χρόνια ό,τι θέλει να ακούσει. Το κυριότερο, πα-ραβλέπουμε συνειδητά την καθολική αποτυχία των προβλέψεων των επίσημων θεσμών της Ευρώπης. Λάθος πρόβλεψη, λάθος διά-γνωση, λάθος *χάρτης* στη διαχείριση της επερχόμενης κρίσης δημόσιου χρέους, διαπιστώναμε πριν τις εκλογές του 2009. Ακόμα και με *λάθος χάρτη*, με μια έξυπνη στρατηγική έκτακτης ανάγκης

μπορούμε να κρατήσουμε το κεφάλι μας έξω από το νερό, συμβουλευάμε με το *Ε, Πρόεδρε!* (2009). Δεν τοποθετώ στην κατηγορία «λάθος προβλέψεις» τις φαντασιωτικές υποθέσεις που στηρίζουν τα Προγράμματα Διάσωσης της Ελλάδας και των άλλων περιφερειακών χωρών (Μνημόνια, Μεσοπρόθεσμα). Είναι ένα σύστημα αναγκαστικών και μη αμοιβαίων προσπορήσεων, σίγουρα προσωρινών, για να δοθεί το έκτακτο δανεικό χρήμα και να κερδηθεί χρόνος και βλέπουμε. Το τι κάνουμε τον χρόνο, αν κερ-δίζεται, χάνεται ή μετατίθεται χρονικά η ημέρα της κρίσεως, υπό καλύτερες ή δυσμενέστερες συνθήκες, θα δείξει σύντομα. Οι κατά συνθήκη όμως προσπορήσεις της ευρωζώνης φαίνεται πως έχουν κοντά ποδάρια, το αναμενόμενο καθοδικό σπιράλ γίνεται ξέφρενο, η εναλλακτική στο κακό φαίνεται το χειρότερο, ενώ προς το παρόν, αντί για την παγκόσμια παλίρροια που θα σήκωνε μαζί με τα υπερωκεάνια και τις βάρκες, βλέπουμε τη Μεγάλη Συρρίκνωση, την τρίτη στη σειρά βουτιά σε μια δεκαετία στην πα-γκόσμια οικονομία.

«Ποτέ συγκεκριμένοι! Ποτέ ακριβολόγοι!» είναι έτσι κι αλλιώς το μάθημα της Ιστορίας στους γκουρού των προγνώσεων. Αν είστε ευφυώς διφορούμενοι, θα έχετε την αιώνια δόξα του αυθεντικού Νοστράδαμου, που οι ενθουσιώδεις οπαδοί του πιστεύουν ότι προέβλεψε από τη Γαλλική Επανάσταση, την άνοδο του Ναπολέοντα και του Χίτλερ, τους δύο Παγκόσμιους πολέμους μέχρι τον άνθρωπο στη Σελήνη με το Απολλο και την επίθεση στους Δίδυμους Πύργους την 9η Σεπτεμβρίου του 2011.

«Μια λάθος πρόγνωση μπορεί να σου δώσει και Νόμπελ», είχα αστειευθεί στον φίλο μου, αλλά αυτός το 2004 ήταν αλλού.

Ζούσε τον μύθο του στην Ελλάδα των Ολυμπιακών Αγώνων και η μόνη υπαρκτή πηγή αγωνίας του ήταν το όνειρο καταδίωξής του και η αναπάντεχη συνάντησή του στον ερειπωμένο μύλο με την Κυρά των Ανέμων, τη γυναίκα της ζωής του! Αρχές Σεπτεμβρίου, λίγες μέρες μετά την αναχώρησή του για την Αμερική, μου έστειλε με e-mail ένα εντελώς απροσδόκητο κείμενο, γεμάτο συγκίνηση και ποιητικό οίστρο. Τη Γυναίκα με τη Γαλάζια Ομπρέλα που μόλις διαβάσατε. Τελικά το δεξιό ημισφαίριο, με τις εικόνες και την καλλιτεχνική φαντασία, κατατρόπωνε το αριστερό του ορθολογιστή «Νοστράδαμου».